

El Fòrum

La immigració a través del vidre

Francesc Besses i Méndez

Periodista

Reporter de la secció de Societat dels informatius de TV3 que cobreix diferents temes, tant dins com fora de Catalunya. Des de fa anys, segueix de ben a prop la informació relacionada amb la recuperació de la memòria democràtica. L'any 2013 va accedir a l'únic enregistrament sonor conegut del general Vicente Rojo. Era el del seu últim discurs, radiat des de Barcelona el gener del 1939. Ha participat en diversos reportatges del programa *30 minuts* de TV3, com *Totxos blancs*, sobre l'impacte del creixement urbanístic al Pirineu, que va rebre el premi Pirene 2005 que atorga el Govern d'Andorra.

Conversem amb...

Salvador Cardús i Andreu Domingo

Calien moltes hores per arribar a l'Estació de França. Els immigrants que van venir a Catalunya entre els anys quaranta i seixanta del segle passat van passar moltes hores al tren, trens com el *Sevillano*, una peça emblemàtica del Museu d'Història de la Immigració de Catalunya. En un dels seus compartiments conversem amb Salvador Cardús —professor de Sociologia, periodista i escriptor— i Andreu Domingo —doctor en Sociologia i subdirector del Centre d'Estudis Demogràfics— sobre aquells viatges i el que van representar. I és que no només es viatjava cap a una terra que, a través del vidre, s'anava fent més pròxima, sinó també cap al somni d'una vida millor.

#ParaulesClau

#Barraquisme
#Emigració
#Èxode

#Franquisme
#Immigració
#Postguerra

Som al *Sevillano*, tot un símbol de les migracions que van tenir lloc entre els anys quaranta i els seixanta. Quines sensacions, sentiments, expectatives o somnis creieu que es van viure en aquests vagons?

Salvador Cardús (SC): No deu ser gaire diferent del que viuen avui dia els que també han de deixar el seu món, aleshores, però, amb un contrast molt gran entre el que és venir d'un món fonamentalment agrari i arribar a una gran ciutat. I deseparats! Ara l'Administració té molts més recursos; hi ha institucions d'acollida i sindicats. Quan arribes, per poc que t'espavilis, trobes algun tipus d'institució que t'ajuda. En aquells moments, era arribar a la intempèrie. Si tenies aquí algun familiar, les expectatives positives permetien superar l'angoixa pel desemparament. Això, segur.

Andreu Domingo (AD): En això coincideixo. La raó per migrar sempre és la mateixa: millorar les expectatives de la vida pròpia i de la família. Entre els anys quaranta i els cinquanta llargs hi va haver les conegudes com a migracions de la fam, en plena postguerra. A mi em va sorprendre trobar més d'una persona que havia fugit del poble per motius polítics. Allà eren controlables, mentre que a la gran ciutat hi havia més anonimat i la xarxa republicana que els acollia i els portava cap a França. Això és una cosa que s'ha oblidat.

Per tant, els sentiments que vivien aquí devien ser, d'una banda, l'alleugeriment de saber que ja no els perseguirien i, de l'altra, l'angoixa de no saber on anaven.

SC: La visió amb la qual generalment parlem de l'emigració és una visió de part. Són immigrants, però, també, emigrants. Havien de deixar el poble i la família,

havien de veure com mantenien els vincles, l'esperança de poder reagrupar la família... Crec que aquesta deu ser l'experiència més complicada, aquest doble paper de desvincular-te'n o no, de veure com mantens els vincles amb el lloc d'origen i com estableixes vincles amb el lloc d'arribada. La gent del lloc d'arribada et demana que t'oblidis d'on vens i els del lloc d'on vens et diuen que no els oblidis. Crec que aquesta doble condició es deu viure amb tensió i amb ambivalència emocional.

I com eren en aquells moments la terra de la qual van marxar i la terra a la qual van arribar?

AD: Van anar canviant amb el temps. La primera onada havia estat limítrofa, a Aragó, al País Valencià i a Mallorca, tot i que ja havia començat a Múrcia i Almeria abans de la Guerra Civil Espanyola. Després, als anys cinquanta i seixanta ja es va estendre a la resta

El tren *Sevillano* va ser el punt de partida de molts andalusos que van marxar de casa per trobar a Catalunya una vida millor. Vagó museïtzat ubicat al Museu d'Història de la Immigració de Catalunya. Font: Francesc Besses.

d'Espanya i va tenir dues vessants. D'una banda, si ho mirem quantitativament en nombres absoluts, el 1970, a Catalunya, hi havia empadronades unes 166.000 persones que havien nascut a Granada. Jaén i Còrdova la seguien. De l'altra, si tenim en compte el lloc d'origen, observem que la tercera part de tots els que havien nascut en altres províncies, com Terol, estaven vivint a Catalunya, i la quarta part de moltes províncies andaluses estava vivint a Catalunya. Això va suposar un impacte fortíssim per al lloc d'origen. L'èxode del camp a la ciutat va marcar molt aquesta emigració. Ara bé, es va diversificar molt quant a l'extensió, tant pel que fa a l'origen com a la seva expansió al territori català. Una de les característiques de l'emigració dels anys seixanta és que es va viure per tot el territori. Es va concentrar al Barcelonès, al Baix Llobregat i al Vallès Oriental, però no hi ha cap municipi o comarca on no hi hagi emigració espanyola.

Ara es diu que van venir a "aixecar Catalunya". Això va ser un objectiu o una conseqüència?

SC: No, home! A aixecar Catalunya, no! A aixecar-se a ells, a trobar una expectativa més positiva per als seus fills. Aquí ja hi havia els que havien arribat abans de la Guerra Civil; familiars que els deien que tenien feina, que es necessitava mà d'obra. Aquestes lectures polítiques les fem després per acomodar la realitat al nostre relat i a la nostra conveniència. Aquí es venia per tenir unes expectatives de futur millors i fugir de la misèria. No s'hi arribava amb una bona situació. Havien de viure en condicions extremes a les barraques, però, pels testimonis de l'època, la gent era feliç. Aquesta expectativa de progrés no tenia la immediatesa d'ara. S'arribava aquí amb una noció temporal diferent de les coses.

Per tant, sabies que començaves en una barraca petita, que després la podries tenir més gran i que més tard podries anar a unes cases barates, tot i que eren un drama. Hi havia aquest recorregut, perquè hi havia una concepció del temps més tranquil·la, amb més esperança. He vist fotos domèstiques i familiars dels processos migratoris que van tenir lloc entre els anys cinquanta i els setanta a Terrassa, de molta pobresa material, però, alhora, de molta dignitat personal. Una barraca de construcció desastrosa, però amb jardineres i geranis, neta, endreçada, amb voluntat de crear espais dignes malgrat la pobresa. Segurament, en relació amb el punt de partida, s'hauria de veure si hi havia gaire deteriorament o no, però els habitatges dels punts de sortida no devien ser especialment confortables. Ara bé, malgrat totes les dificultats, hi havia aquesta capacitat d'adaptació, de paciència, d'esperar, d'anar avançant... Potser és idealitzar la història, però mostra una lògica que ara ens és més difícil d'imaginar.

"Aquí es venia per tenir unes expectatives de futur millors i fugir de la misèria. No s'hi arribava amb una bona situació. Havien de viure en condicions extremes"

Quantes persones van arribar en aquestes diferents onades? Hi ha un moment àlgid? Això segur que ho teniu molt estudiat.

AD: Sí. Entre el 1950 i el 1975, moment en què es va produir la segona onada, Catalunya va créixer dels 3,2 milions d'habitants als 5,6, aproximadament, és a dir, uns 2,5 milions d'habitants. Aquest

augment és producte de la immigració, però, també, del *boom* de la natalitat que es va produir aleshores. El 1966 va ser l'any en què hi va haver més saldo migratori. En només un any van arribar 84.000 persones més de les que van marxar. L'altre efecte que va tenir l'emigració va ser el comportament demogràfic per l'augment de la natalitat i un rejuveniment de la població de Catalunya, que s'havia caracteritzat històricament per un descens de la fecunditat molt precoç. Els no nascuts a causa de la Guerra Civil havien produït un envelliment. L'efecte immediat va ser el creixement de la població i el *baby-boom*. El 1964 va ser un any molt important. Va ser el primer any en què el producte directe o indirecte de la immigració del segle xx, els que havien anat arribant des de principis de segle més els seus descendents, era més de la meitat de la població de Catalunya. Per mi hi ha quatre coses que són importants i que hem de tenir presents. Una és l'impacte demogràfic i la memòria que ha deixat en la piràmide. Encara estan vius alguns dels que van arribar aquells anys. La segona és quina memòria tenim nosaltres d'aquests fluxos migratoris. La tercera és quina representació té la immigració en la nostra memòria col·lectiva. I l'última és com van fer canviar la lluita antifranquista i la lluita veïnal l'actitud política d'aquests migrants i dels que no ho eren. Si parlem de memòria, hem de tenir presents aquestes quatre branques.

SC: Em sembla molt pertinent. Aquesta memòria s'ha desdibuixat. Les últimes migracions han construït un altre relat, un altre imaginari; és una altra història. Però crec que hi ha molts joves d'ara que no saben gairebé res de la vinguda dels seus avis. No solem explicar les nostres misèries. Que el meu avi va arribar amagat sota

Andreu Domingo i Salvador Cardús conversen sobre el fenomen migratori a Catalunya de mitjans del segle xx dins d'un dels vagons del *Sevillano*. Museu d'Història de la Immigració de Catalunya. Font: Francesc Besses.

un tren és una cosa que he sabut fa poc. A casa no s'havia explicat mai. Aquestes eren les misèries del punt de partida i d'això no se'n parlava. Ho vaig saber per un amic seu, que ho havia escrit en un article. L'avi no ens ho havia explicat! És a dir, aquesta memòria de la misèria és una memòria que es va desdibuint molt ràpidament, i avui dia, encara més, perquè la rapidesa de les nostres transformacions fa que ja no sapiguem què va ser el franquisme ni què va ser res. Aquest esforç per recordar d'on venim, perquè demogràficament en som hereus, és molt rellevant. Que el Memorial Democràtic s'ho planteja és una molt bona iniciativa.

Com es van interpretar a la societat del moment aquesta allau d'immigració i el boom que es va produir després i quines lectures se'n van fer? Hi ha literatura que apel·la a les arrels i parla de la pèrdua d'identitat. Es va fer aleshores i es fa ara.

“Que l'any 1964 sigui el primer en què més de la meitat de la població de Catalunya és producte de la immigració vol dir que a partir d'aleshores no s'entendrà el creixement demogràfic de Catalunya sense tenir-la en compte”

AD: Hi ha una situació paradoxal. La memòria de les migracions és molt tardana en la literatura catalana. Hi ha com un buit. I quan va arribar la immigració internacional vam començar a digerir la immigració dels anys seixanta. És quan van sortir les primeres obres literàries de Maria Barbal, Maria Jaén, Julià de Jòdar... però són del 1998 i 1999, quasi al segle XXI. Hi ha un element de

maduració generacional. En la fotografia, Xavier Miserachs va ser qui va prendre el pols del que estava passant. Pel que fa al discurs polític, va ser el mateix que ja s'havia produït en la primera onada. L'hereta de Josep Antoni Vandellós, un economista que va ser el primer demògraf català i que va deixar una petjada important sobre el discurs polític conservador a Catalunya. Jordi Pujol és un gran lector de Vandellós i diria que va fer una redefinició del que és la immigració i del seu paper en la identitat nacional. N'hi ha d'altres que als anys vint i trenta, com Rafael Campalans, havien tingut discursos molt diferents. Aquesta producció no és original dels anys seixanta. El que és original d'aquests anys és el diàleg entre el nacionalisme conservador, que pot representar Jordi Pujol, i l'obra de Francesc Candel. La gran aportació de Candel és que per primera vegada va situar la immigració en el centre de la identitat i va obrir

un camí perquè s'entenguessin tant els que acabaven d'arribar com els autòctons. Entre ells hi havia tensió, però això és normal. I hi havia conflicte, com n'hi ha a tots els països amb grans immigracions. Per això és cabdal. Alguna cosa canvia i això té a veure amb la demografia. Que l'any 1964 sigui el primer en què més de la meitat de la població de Catalunya és producte de la immigració vol dir que a partir d'aleshores no s'entendrà el creixement demogràfic de Catalunya sense tenir-la en compte. La immigració passa a ser una peça fonamental, cada vegada més. Això és tant important demogràficament que ho arrossega tot, l'economia, la cultura, la societat... Per mi aquest és un any fonamental.

És un moment en què coincideixen aproximadament l'obra de Candel; la pel·lícula *La piel quemada*, de Josep Maria Forn, i el documental *El largo viaje hacia la ira*, de Llorenç Soler, un retrat a carn viva. Hi ha una gran producció cultural al voltant d'aquest tema.

SC: Sí. El relat de les condicions de vida el trobem a les novel·les de Candel. *Els altres catalans*, que és el llibre que més coneixem, va tenir un èxit espectacular i en poques setmanes se'n van vendre 30.000 exemplars. I no s'ha d'oblidar que la iniciativa va ser de l'historiador i editor Max Cahner i d'Edicions 62, és a dir, del catalanisme. És la voluntat de fer manifesta una realitat brutal, buscada pel mateix cristianisme social més avançat. Tot i que en aquell moment Pujol era més socialdemòcrata que conservador i va ser dels primers que van prendre consciència de la magnitud de la migració i que es van preguntar què passaria. Pujol va pensar que en aquells moments es necessitava un gran relat sobre la immigració i va proposar a Josep Maria Espinàs

escriure'l, tot i que aquest no li va fer cas. Això lliga amb el que ha dit l'Andreu. Hi ha un buit impressionant, absència de discurs. No hi ha novel·les fins molt més tard, una cosa estranya, perquè va ser el fenomen social més important en molts anys i els escriptors no hi van parar atenció. No ho van fer fins que la segona immigració va obligar a fer aquest esforç de reflexió. Quan parlem sobre el relat de l'emigració, una cosa és el discurs de la política i una altra és com es viu la quotidianitat, en la qual no hi ha tant discurs ni tanta història. La gent no necessita relats; necessita convivència. La gent s'apanyava com podia a la fàbrica, al taller, a la botiga, al carrer. Aquestes migracions i les anteriors haurien de ser el que coneixem com a *lloc de memòria*. Un museu com aquest on som hauria de tenir un reconeixement polític i social molt més gran del que té en aquests moments. A França també han trigat molt a fer aquest esforç de reflexió, perquè el Museu de la Immigració no té més de deu anys. Atesos els conflictes que han tingut amb les últimes migracions, de cop i volta veuen que el seu passat hi està molt vinculat i estan fent aquest esforç de reconstruir la seva història de la immigració. Així, es van posar a fer un museu amb la potència d'un estat fort, un museu brutal. Nosaltres també hi vam arribar tard, i, a més a més, hi vam arribar d'una manera més limitada.

AD: Si ens comparem amb França, cada reflexió o cada representació sobre el lloc que ocupa la migració en la societat depèn de qui la fa. Els francesos fan una relectura del que va ser el colonialisme. Per començar, és una qüestió d'estat. En canvi, a Catalunya no hi ha un estat propi. El gran anhel de Vandellós era fer una política migratòria amb un estat català. La seva absència és una de les característiques de

“La integració és el procés d'apropiació d'espais socials ascendents, i el primer espai era el barri. Lluitar per aquell barri d'autoconstrucció al principi o construït amb unes condicions nefastes de capitalisme salvatge, dignificar-lo i transformar-lo, i fer del barri el teu primer signe d'identitat amb la terra”

com va anar aleshores. I també determina quin lloc ocupa en la memòria de Catalunya, que no és el mateix que a França. La immigració a Catalunya depèn dels immigrants i dels autòctons, no de l'Estat. Candel ja va escriure sobre la integració a Catalunya a través del barri. Per mi, la integració és el procés d'apropiació d'espais socials ascendents, i el primer espai era el barri. Lluitar per aquell barri d'autoconstrucció al principi o construït amb unes condicions nefastes de capitalisme salvatge, dignificar-lo i transformar-lo, i fer del barri el teu primer signe d'identitat amb la terra. Abans de ser català ets de Santa Coloma o del Carmel o d'un barri concret. Aquesta és una gran lliçó. Al segle XXI les condicions ja no són les mateixes, perquè la vida associativa dels barris ha desaparegut o s'ha erosionat. Ja no s'autoconstrueixen, sinó que són en una ciutat saturada com Barcelona. Hi ha pautes de la immigració que s'assemblen en diferents onades, però n'hi ha d'altres de molt diferents. Crec que el fet de no tenir estat és definitori per a Catalunya. La memòria recent està lligada, sobretot, a l'apropiació del barri, a la lluita antifranquista i a

Usuaris pujant a un tren a l'Estació de França de Barcelona. 13 de desembre de 1964. Font: Josep Postius Saura/Arxiu Fotogràfic de Barcelona.

la manera en què es crea una nova Catalunya a partir de la confluència d'aquestes transformacions. No és dir només que els migrants són molts i que això ens ha canviat, sinó que és la suma dels migrants i els no migrants la que ha fet una Catalunya nova i que ja és diferent. No és la Catalunya de la immigració i els seus llocs d'origen ni és la Catalunya que hi havia abans de la immigració; és una altra Catalunya.

SC: Ara ens podríem preguntar: Què és Catalunya? Què és un català? Què és el que constitueix la seva identitat? I el fet migratori hi hauria de tenir un lloc destacat. Fent un eslògan, exagerant, diríem: Què és un català? És un descendent d'antics immigrants. Aquesta seria una definició força consistent.

Acabes de fer una definició del que per tu seria un català. Jordi Pujol també va fer la seva i la va

convertir en marca d'un moment i del catalanisme.

SC: I és similar a la de Campalans dels anys vint, quan va dir que eren tan catalans com qualsevol de nosaltres i que, a més, ens portaven els fills que nosaltres no teníem. Per tant, res de diferències racials, com es qualificaven aleshores, o ètniques, com s'anomenen ara. Hi ha diversos relats: el conservador-catastrofista de Vandellós i l'integrador-progressista-socialista en el

cas de Campalans, amb voluntat d'entendre les migracions com a part de la riquesa del país. Crec que aquest país ha d'entendre que sense la immigració no existiria. D'altra banda, el català no hauria sobreviscut, perquè el parlarien quatre del Pirineu. Ni tampoc no hauríem crescut econòmicament ni políticament. Seríem els 2 milions i pocs de començament del segle xx. I, si no s'hagués produït un creixement econòmic, hauríem acabat marxant cap a l'estranger; per tant, encara seríem menys. És una especulació, però ni el català, ni la Generalitat ni res del que constitueix la identitat política i social del país no existiria sense aquesta emigració. L'assumpció de la condició d'antic immigrant o de nou immigrant a mi em sembla que és fonamental per entendre el país d'ara i les seves lògiques socials actuals.

Tota aquesta vinguda també va provocar transformacions quotidianes. En algun lloc s'havien de posar. Les barraques no només van transformar Barcelona. A moltes ciutats amb un gran desenvolupament industrial es van generar nuclis de barraquisme.

SC: Als més joves els és difícil d'entendre que en aquells moments no hi havia capacitat social ni política per reaccionar. Els ajuntaments no tenien pressupost. A Terrassa, a Can Anglada, hi podien enviar com a màxim un municipal per veure què passava, però no hi havia cap possibilitat de fer habitatge ni d'ordenar res. Van aparèixer moltes organitzacions de les quals, vistes ara, podríem discutir si tenien uns fonaments ideològics més o menys convenients o si ens agradarien. A Terrassa els primers passos en aquesta direcció els van fer la Caixa d'Estalvis i persones i entitats catòliques. Van crear una cooperativa per fer els primers

pisos per als que anaven arribant i estaven vivint en barraques o en cases d'autoconstrucció. Per tant, hi va començar a haver, i aquesta és una història sovint mal explicada, una reacció de la societat civil, tant de caixes d'estalvi com de parròquies. Els primers que van fer estudis sobre immigració a Terrassa els va pagar l'Església. No ho va fer l'Administració perquè no existia! Ho van fer els catòlics més compromesos i les entitats com les caixes. Va ser un procés molt interessant de substitució d'una estructura política que no existia. Completament diferent de la situació actual.

“És una especulació, però ni el català, ni la Generalitat ni res del que constitueix la identitat política i social del país no existiria sense aquesta emigració”

I van néixer els barris de nova construcció fets de la nit al dia, fruit de l'especulació urbanística i sense serveis de cap mena. I amb aquests, els moviments associatius, veïnals i reivindicatius d'esquerres que reclamaven millores. És la base per fer després un salt a la política? Hi ha un transvasament?

AD: Hi ha moviments d'esquerres que tenen un protagonisme en el món associatiu, no només veïnal, sinó també sindical. Sense les esquerres i sense el Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) en el seu moment no es podria entendre tampoc una certa confluència en la creació d'una identitat catalana i en l'acceptació per part dels migrants. No es tracta tant de

parlar el català a canvi que hi hagi una mobilitat social ascendent. A canvi d'esllomar-me tot el dia i que em paguin quatre xavos, que jo progressi. I, sobretot, que els meus fills arribin allà on jo no he pogut arribar. Crec que aquest és el gran pacte que ara està en risc, perquè la mobilitat social està en perill per a tothom, no només per als que acaben d'arribar, sinó també per als autòctons. En això l'esquerra va tenir molt protagonisme. Però no és cosa d'un partit o d'un espectre polític. Això no és un món idíl·lic i hi ha tensions. Uns diuen “de fora vingueren i de casa ens traguieren” i d'altres pensen que això és l'Espanya imperial i que no han de fer cap esforç per a res. Fins i tot com un sentiment compensatori a la humiliació que per a ells va significar emigrar i deixar els seus. És dolorós, és clar. Cadascú es llepa les ferides a la seva manera.

Candel ja explicava que molts van llogar o comprar la barraca a un altre que ja no vivia allí. Per tant, hi va haver un moviment d'ascens social i de substitució. I als barris que van sorgir també es va produir una substitució. És una dinàmica que no s'atura.

SC: Continua passant. I, si això s'atura, prendrem mal. Si els migrants marroquins que s'han instal·lat a Can Anglada i han substituït els que van marxar són capaços de progressar, d'ubicar-se en habitatges millors i d'abandonar la concentració en pocs barris, i si l'ascens social es torna activar perquè econòmicament el país torna a donar possibilitats de creixement i necessita més migrants, no hi hauria d'haver més tensions que les habituals. En canvi, si això queda aturat —i ara està aturat—, pot ser un risc per als anys vinents. En aquells anys hi havia un ascens relativament ràpid i difícil de veure en altres llocs. És molt propi d'un

Els vagons de tren del *Sevillano*, ubicats avui al Museu d'Història de la Immigració de Catalunya, són ara un recurs museogràfic i didàctic que ens parlen de moltes històries de vida que deixaren la seva terra per anar a Catalunya a buscar una vida millor. Font: Francesc Besses.

país que ha assimilat i ha incorporat aquesta condició que ha explicat l'Andreu. Ara hi ha institucions que permetrien regular i garantir bones condicions, que als anys cinquanta i seixanta eren salvatges. Tenim instruments polítics i pressupostos que no haurien de permetre repetir les condicions amb què van viure les persones que van arribar aquí en aquells moments. Ara les expectatives són unes altres. Els nanos d'avui saben que tenen drets i esperen treballar. No tindran tanta paciència com van tenir migracions anteriors.

AD: Una altra cosa que ha canviat, i no pas a millor, és que ara està en dubte si les properes generacions milloraran o empitjoraran. L'altra gran diferència és que, en la lluita contra el franquisme i en els primers anys de la Transició, hi havia la il·lusió d'un projecte polític

transformador. I no estic parlant només d'un partit. Fins i tot, en el pujolisme conservador, la construcció d'un país era un projecte de futur engrescador. Això també ha desaparegut. No hi ha una manera hegemònica de construir plegats alguna cosa, treballant braç a braç per millorar la col·lectivitat. Ha desaparegut l'impuls utòpic de construir una societat nova. I això és el que hauríem de retrobar tots plegats, no només la immigració.

Per què dius que seria un risc si això no continua passant? Des del punt de vista demogràfic, social, cultural...?

SC: Des de tots els punts de vista. Perquè suposaria l'enquistament i la solidificació de guetos d'immigrants. Si a Can Anglada o altres llocs, els fills dels migrats no tinguessin possibilitats d'anar a la

universitat —que en tenen, perquè a classe tinc molts fills d'aquestes noves migracions—, si es quedessin allà tancats, si pugés l'atur, si no se superés el fracàs escolar, si s'anés degradant el barri... Si això no es desencallés, podríem acabar creant guetos amb situacions de misèria i pobresa extrema.

AD: Deixeu-me ser brutal. Crec que s'ha parlat molt poc dels atemptats de l'agost del 2017 a Barcelona i a Cambrils. Al meu parer, per entendre per què va passar allò, hem de pensar en la diferència generacional. Una de les coses que va cridar l'atenció va ser la joventut dels autors. El que em preocupa és que no eren migrants; eren fills de migrants amb un grau molt alt de frustració de les expectatives que tenien de ser uns més. Se'ls havia dit que, si un parla català, és català i pot aspirar a tot allò al qual

Un grup de familiars s'acomiada abans de pujar al tren a l'Estació de França de Barcelona. 13 de desembre de 1964. Font: Josep Postius Saura/Arxiu Fotogràfic de Barcelona.

“Les lliçons polítiques i socials del que va passar als anys seixanta i setanta, tot i que en un context diferent, les haurien de tenir en compte les polítiques, els discursos i els relats actuals”

vulguin aspirar els catalans, però no es complia. Hi ha molts més factors, com ara el fet religiós, el gihadisme, la propaganda... tot el que vulguis, però crec que és una cosa que ens hauria de fer pensar.

SC: Em sembla molt lúcida el que dius. Aquest risc per als fills dels últims immigrants ja no és només una qüestió d'incorporació a Catalunya o al català, sinó a la cultura del país en general. Ara la correcció política fa que no es vegi amb tota la magnitud el que pot passar si hi ha una proporció significativament gran de fills de les noves migracions que no troben un lloc a la societat en la qual viuen. I això pot tenir expressions polítiques de rebot que fan créixer l'extrema dreta. Una aturada de l'ascensor social que exclou determinats col·lectius, normalment els últims d'arribar o els seus fills,

podria tenir conseqüències greus. Les lliçons polítiques i socials del que va passar als anys seixanta i setanta, tot i que en un context diferent, les haurien de tenir en compte les polítiques, els discursos i els relats actuals. Tinc la impressió que aquesta reflexió no es produeix. Potser perquè ens hem oblidat massa ràpid d'on venim. Però hi ha lliçons per aprendre. Cal fer una relectura de Candel. El que ell deia tenia sentit en aquell context, però ara com ho diríem en la situació actual? Com hem de llegir Candel per fer-lo actual? Si no se'n fa una relectura intel·ligent, el seu sentit es morirà amb els que ho vam conèixer i les noves generacions no ho entendran. Aquest esforç de comprensió del present hauria de passar per un esforç de relectura de les migracions passades. ■